

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

Likheter och skillnader mellan det senaste seklets bostadsgårdar

– Med fokus på funktion, rymlighet och naturkontakt

Maria Dahoud

Kandidatarbete 15 hp
Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala
Institutionen för stad och land
Uppsala 2020

Titel: Likheter och skillnader mellan det senaste seklets bostadsgårdar: Med fokus på funktion, rymlighet och naturkontakt
Engelsk titel: Similarities and differences between the residential yards of the last century: With the focus on function, space and nature
© Maria Dahoud
Handledare: Sylvia Dowlén, SLU, institutionen för stad och land
Examinator: Viveka Hoff, SLU, institutionen för stad och land
SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur
Omfattning: 15 hp
Nivå: Grundnivå G2E
Kurs: EX0861, Självständigt arbete i landskapsarkitektur
Kursansvarig institution: institutionen för stad och land
Program: Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala
Nyckelord: Stadsplanering, bostadsgård, gestaltning
Alla bilder i arbetet används med erforderliga tillstånd.
Publiceringsår: 2020
Publiceringsort: Uppsala
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Under det senaste seklet har bostadsgårdar för flerfamiljshus genomgått flertal förändringar gällande aspekterna funktion, rymlighet och naturkontakt. Med tiden har Stockholm, precis som andra svenska städer, planerats med olika synsätt och perspektiv vilket påverkat stadens utformning. Funktionalismen uppstod med ljus, öppna ytor och funktioner i huvudfokus medan miljonprogrammets fokus låg på att så snabbt som möjligt minska den dåvarande bostadsbristen. Under 2010-talet trädde de ekologiska perspektiven fram och förtätning blev en central del vid stadsplaneringen. Genom en litteraturoversikt och två platsstudier redovisades en jämförelse mellan seklets olika bostadsgårdar utifrån funktion, rymlighet och naturkontakt, detta samtidigt som en förklaring till varför dessa ändringar har skett. Studien utfördes med syfte att fungera som grund för fortsatt undersökning kring framtida projekt inom det valda ämnet.

Abstract

In the past century, residential yards have gone through several changes regarding function, space, and nature. With time, Stockholm has just like any other city been planned with different perspectives, which has impacted the city's shape and form. The functionalism arose with brightness, open spaces and functions in the primary focus, while the focus of the million programme was to minimize the housing shortages of that time. During the 2010s, the environmental issues evolved and urban growth became a central part of urban planning. A literature study and two case studies show a comparison between the different residential yards of the three eras, as well as an explanation to why these changes has occurred. The study was conducted with the purpose of giving additional grounds for future projects within the chosen subject.

Innehållsförteckning

1.	Introduktion	5
1.1	Inledning.....	5
1.2	Syfte	5
1.3	Frågeställning.....	6
1.4	Geografisk & tematisk avgränsning	6
1.4	Centrala begrepp	6
1.5	Disposition.....	7
2.	Metod.....	7
2.1	Litteraturstudie	7
2.2	Platsstudie.....	7
2.3	Analysram	8
3.	Bakgrund	8
4.	Bostadsgårdar 1920–2020.....	9
4.1	Funktionalismen	9
4.1.1	Funktion	9
4.1.2	Rymlighet	10
4.1.3	Naturkontakt	11
4.2	Miljonprogrammet	11
4.2.1	Funktion	11
4.2.2	Rymlighet	12
4.2.3	Naturkontakt	12
4.3	2010-talet	12
4.3.1	Funktion	12
4.3.2	Rymlighet	12
4.3.3	Naturkontakt	13
4.4	Platsbesök.....	13
4.4.1	Miljonprogrammet	13
4.4.2	2010-talet	14
4.5	Jämförelse.....	15
4.5.1	Funktion	15
4.5.2	Rymlighet	16
4.5.3	Naturkontakt	17
5.	Diskussion	17
5.1	Resultatdiskussion	17
5.2	Metoddiskussion	18
6.	Slutsats	18
7.	Referenser	20
7.1	Bildreferenser.....	21

1. Introduktion

1.1 Inledning

Städerna vi lever i är historiska rum, kombinationer av ett flertal historiska drag som lagrats med tiden. Genom tiden har Stockholm, precis som andra svenska städer, planerats med olika synsätt och perspektiv vilket påverkat stadens utformning (Hall, 2008). Thomas Hall nämner detta i tidskriften *Arkitekturhistorisk forskning - igår, idag, imorgon* då han skriver "De senaste hundrafemtio åren har präglats av genomgripande samhällsförändringar på de flesta områden." (Hall, 2008, s. 1).

Under mitten av 1800-talet var Stockholm fortfarande en relativt liten och outvecklad stad med en befolkning på 100 000 invånare. I takt med industrialismen utvecklades staden hastigt och befolkningen hade stigit till 300 000 vid slutet av seklet (Åström, 1993, s.35).

I dagsläget bor mer än hälften av världens befolkning i städer och stadsbefolkningen samt de urbana ytorna fortsätter att växa runt om i världen (Fahrenkamp-Uppenbrink et al. 2016). Med ökad stadsbefolkning tillförs nya behov, förhållanden och värderingar som påverkar samt formar det samhälle vi lever i. Eva Eriksson skriver i historiska tidskrift att: "Tiden påverkar intresseinriktningar och värderingsperspektiv" (Eriksson, 2008, s.22). Med detta menar Eriksson att tiden vi lever i påverkar uppfattningen om vår omgivning (Eriksson, 2008).

Samtidigt som städer med tiden ändrats på den stora stadsskalan, ändras även stadsbyggnadselement på den mindre skalan, i form av bland annat parker och bostadsgårdar (Eizenberg, 2019). Under mitten av 1900-talet var bland annat stora parker och öppna ytor i huvudfokus, med de sociala tankarna i centrum (Boverket, 2008). I dagsläget är ekologiska värden, miljötänk och förtätning några av de mest centrala tankarna (Fleming, Howden, 2016) vilket speglar stadens utformning, detta då man försöker inkorporera dessa frågor i gestaltningar.

Med förändringar i stadsutformning tillkommer alltid nya utforskade situationer och hinder som är viktiga att undersöka för framtida situationer. Med undersökningar kan man ta reda på varför dessa förändringar sker och om det går det att lära sig något utifrån tidigare skeden gällande stadsplanering.

1.2 Syfte

Syftet är att identifiera och diskutera skillnader och likheter mellan funktionalismens, miljonprogrammet och 2010-talets bostadsgårdar. Detta genom att utgå ifrån aspekterna *funktion*, *rymlighet* och *naturkontakt* samt undersöka vilka kopplingar det finns mellan de äldre planeringsstilarna med de nya.

För en fortsatt undersökning kommer arbetet även innefatta huvudsakliga anledningar till varför dessa ändringar och utvecklingar inom stadsplanering, mer specifikt bostadsgårdar, har skett.

Genom att undersöka skillnader, likheter och utvecklingar skulle arbetet kunna fungera som grund för fortsatt undersökning kring stadsutveckling och hjälpa en ny generation landskapsarkitekter och planerare för framtida projekt.

1.3 Frågeställning

- Hur kan det senaste seklets bostadsgårdar jämföras utifrån funktion, rymlighet och naturkontakt?
- Vad är anledningen till att nyare bostadsgårdar har ändrat eller behållit gestaltungsmonster/aspekter från tidigare planeringsstilar?

1.4 Geografisk & tematisk avgränsning

Många varierande stadsplaneringsstilar har berört världens städer. Inom detta arbete kommer fokus ligga på tre olika planeringsideal som präglade Stockholms bostadsgårdar under det senaste seklet, samt vad dessa ideal har för inflytande på dagens bostadsgårdar.

De stilar som valts för detta arbete är miljonprogrammet, funktionalismens och 2010-talets. Ytterligare avgränsning har gjorts genom undersökning och jämförelse av tidernas typiska flerbostadshus/flerfamiljshus, detta för att göra en givande och rättvis jämförelse. Med flerfamiljshus menas: funktionalismens lamellhus, miljonprogrammets skivhus och 2010-talets centrala lägenheter. Med varje planeringsstil kommer ett exempel inom Stockholms län anges.

De utvalda planeringsidealerna har valts med anledning av vad jag ansett haft stor påverkan på Stockholms stadsplanering och Stockholm som samhälle, men även haft bra tillgång på relevant litteratur. För att kunna genomföra en jämförelse gjordes valet av att använda två äldre och en nyare stadsplaneringsstil.

1.4 Centrala begrepp

Bostadsgård –

Bostad: ”Hus, lägenhet eller rum där en eller flera personer stadigvarande bor.” (Nationalencyklopedin u.å. a)

Gård: ” Bebyggd tomt” (Nationalencyklopedin u.å. b)

Stadsplanering –

”Ursprungligen fastläggande av gränslinjer mellan byggnadskvarter och gator m.m. i en stad för att långsiktigt ofta bebyggelsen och undvika konflikter” (Nationalencyklopedin u.å. c)

Planeringsideal/Planeringsstil –

Används som synonym till *tidsepok* i detta arbete.

Stil: ”Enhetlig/typiskt sätt att göra något”

(Nationalencyklopedin u.å. d)

Planering: Från stadsplanering

1.5 Disposition

I uppsatsens två första kapitel redovisades inledning, syfte, frågeställning, begrepp, avgränsningar, centrala begrepp och metod. Bakgrund och resultat om de valda planeringsidealerna följs i det tredje och fjärde kapitel och presenteras med tydlig separering mellan de olika idealerna. Planeringsstilarna introduceras som en historisk tidslinje med den äldsta planeringsstilen som inledning och den senaste som avslut. Resultatet återkopplar till arbetets frågeställning och syfte. I arbetets sista två kapitel kommer resultatdiskussion, metoddiskussion samt slutsats att presenteras.

2. Metod

Arbete grundades på en kvalitativ litteraturstudie i form av både böcker samt artiklar. För att ge svar på de nämnda frågeställningar användes litteratur som relaterar till utformning av de tre valda stadsplaneringsstilarna, dess bakomliggande faktorer samt dess påverkan på samhället. Eftersom litteraturen för miljonprogrammet och 2010-talet inte hittades i samma utsträckning som funktionalismen gjordes även platsbesök för de två tidsepoker, detta för att stärka den befintliga litteraturen. Den litteratur som används ger uppsatsen grund för fortsatt diskussion.

2.1 Litteraturstudie

Till en början användes söktjänsten och universitetsbiblioteket Primo samt databasen Google Scholar för att hitta relevant fakta om det valda ämnet. I sökandet av litteraturen har både svenska och engelska nyckelord används för att få ett så stort förråd som möjligt. Sökorden användes både som ensamma men också i kombination med varandra och användes för att direkt avgränsa området och ämnet som valdes.

De svenska nyckelord som användes: Stadsplanering, bostadsgård, miljonprogram, funktionalism, 1900-tal.

De engelska nyckelord som användes: City planning, urban planning, city design, residential yard, residential area.

Insamling av övrig litteratur gjordes samtidigt som användandet av Primo och Google Scholar. Detta genom tips och handledning av lärare samt andra studenter på SLU som tidigare läst om det valda ämnet. Referenslistor i böcker, webbsidor och liknande kandidatarbeten har ytterligare hjälpt vid sökandet av litteraturen.

2.2 Platsstudie

För att göra en rättvis jämförelse och komplettera litteraturen för miljonprogrammet och 2010-talet gjordes valet att utföra platsstudier till en bostadsgård från dessa stadsplaneringsideal. Beslutet om vilka platser som skulle besökas gjordes utifrån vad som ansågs vara typiska flerbostadshus för dessa tider.

– Tensta, ett av Stockholms mest typiska miljonprogramsområde, valdes för miljonprogrammet och Sollentuna, en snabbt växande och relativt central kommun, valdes för 2010-talet.

Vid utförande av platsstudierna utgick jag ifrån de tre valda aspekterna *funktion*, *rymlighet* och *naturaspekt* för att få en sådant relevant resultat som möjligt. Jag kollade speciellt mycket mötesplatser, lekplatser, storlek, omgivande natur samt vegetation och användbara ytor.

Med hjälp av fördjupad litteratur och flertal bilder från funktionalismens flerbostadshusgårdar kunde i princip samma material utan platsbesöket att användas utan att påverka resultatet. Däremot användes Google Maps för ett typiskt funktionalistiskt område, Hammarbyhöjden, för ett liknande helhetsperspektiv på omgivningen, som de andra två områden.

2.3 Analysram

Detta arbete kommer framföra tre bostadsgårdar från de senaste 100 åren; Funktionalismens, miljonprogrammets och 2010-talets bostadsgårdar inom flerbostadshus. För en mer specifik undersökning kommer tre bestämda aspekter att undersökas. Dessa som valts framförallt med utgångspunkt från landskapsarkitekten Eva Kristenssons text från 2007, där hon tar upp fyra viktiga roller i bostadsgårdarnas utformning – Bostadsnära uterum, lek, möten och utsikt. De valda aspekterna innefattar Eva Kristenssons roller: Rollen som lekmiljö och rollen som mötesplats. För att förenkla textens läsbarhet kommer dessa två roller samlas under den gemensamma aspekt och begrepp *funktion*. De två andra aspekterna som kommer att användas är Kristenssons fjärde roll: rollen *sannesplats/naturkontakt* samt aspekten om *rymlighet*. Dessa aspekter har varit ramverket för min analys.

3. Bakgrund

Bostadsgårdar är specifika typer av gårdar som formas med ett tydligt syfte (Kristensson, 2007). Begreppet "Bostadsgård" uppkom under 1800-talet med syfte att inkorporera grönska och solljus i städer som innan detta sågs som mörka, osunda och täta samhällen (ibid.). Precis vid början av bostadsgårdens uppkomst var det "i form av ett inre gårdsrum i kringbyggda stadskvarter" (Kristensson, 2007, s. 4). Detta vilket med tiden har ändrats i kombination med stadsplaneringsideal då bostadsgårdar i dagsläget kan se ut på mer än ett enda sätt. (Kristiansson, 2007)

Eva Kristiansson skriver i hennes bok att bostadsgården har fyra roller; "Gården i rollen som bostadsnära uterum, i rollen som lekmiljö, i rollen som mötesplats och i rollen som utsikt." (Kristensson, 2007, s. 9) Kristiansson kopplar begreppet bostadsnära miljö till bostadens närliggande sysselsättning och aktivitet. I detta ingår all typ av rekreation såsom umgänge, grill och odling, allt detta vilket påverkas av bostadsgårdens utformning. (Kristensson, 2007)

Barnfamiljer använder bostadsgårdar i större omfattning jämfört med resterande boendegrupper, vilket gör gården en nödvändig faktor för barnhushåll (ibid.). Såsom bostadsgården är en plats för barn skriver Kristensson att det även är en plats för vuxna att träffas på, en mötesplats. Detta stärker och bidrar till en tryggare miljö och identitet. (Kristensson, 2007)

“Det handlar om att kunna hantera spänningsfältet mellan närhet och distans. Bostadsgården är en bra mötesplats i detta avseende. De boende kan själva bestämma om och när de vill möta sina grannar på gården.” (Kristensson, 2007, s.9)

Bostadsgårdens sista roll Kristensson skriver om är utsikten och beskriver ‘’gården som plats för sinnesupplevelser och naturkontakt’’ (Kristensson, 2005, s.2). Utsikten från hem till gård har en stor roll gällande bland annat val av bostad, en grön utsikt utstrålar till exempel mer lugn och rymd i jämförelse med gråa asfalterade ytor (Kristensson, 2007).

4. Bostadsgårdar 1920–2020

Detta kapitel är överlag uppdelat i tre separata resultatsdelar. Den första delen består av en fördjupad litteraturoversikt där funktionalismen, miljonprogrammet och 2010-talets bostadsgårdar presenteras enbart utifrån litteratur. Litteraturen, precis som resterande delar, kommer att fokusera på de tre aspekterna *funktion*, *rymlighet* och *naturkontakt*.

Resultatets andra del består av platsbesöken som gjordes på 2010-talets och miljonprogrammets. Platsbesöken gjordes för att stärka och komplettera den befintliga litteraturen om dessa två tider. Den tredje del består av en jämförelse mellan de olika stadsplaneringsstilarna som kommer redovisa funna skillnader eller likheter mellan de tre tiderna.

4.1 Funktionalismen

Funktionalismen uppstod i Tyskland under 20-talet men nådde Sverige ungefär 10 år senare som en motreaktion på den mörka och täta stenstaden (Åström, 1993, s. 39).

Funktionalismen blev en av modernismens uttryck och under denna tidsperiod hade nya tankesätt uppstått, det sågs inte längre vara attraktivt att bo trångt och slutet (Åström, 1993, s.39)

4.1.1 Funktion

Precis som namnet tyder var funktionalismens huvudfokus att funktionerna skulle vara det centrala i samhällets utformning, detta vilket även gällde bostadsgårdarna. Luftighet, öppna ytor och ljus var centralt inom stadsplaneringen (Åström, 1993, s.39). Kvarter byggdes om och byggnader ställdes på rad vinklade mot solen med tillräckligt avstånd från varandra för att välkomna både ljus och luft (Persson & Persson, 1995, s.26).

Det var viktigt att det skulle rymmas stora ytor för rekreation, nöje och naturaspekter som skulle kunna balansera det högt upptrissade arbetstempot i samhället. (Kling, 2017) Även ytor för pisk- och vädringsplatser var ett krav under den tidiga delen av funktionalismen (Kling, 2017). Landskapsarkitekten Ulla Bodorff som inriktat sig på funktionalismen och dess gårdar skriver att det var viktigt med:

“Få gångar, trevliga lekplatser, plaskdamm i bergsskrevan, sittplats i lä för äldre och solbadsklippa för unga människor men framförallt - området skall förbli en vackra naturpark det är.” (Bodorff, 1939; Kling, 2017)

4.1.2 Rymlighet

Funktionalismens gårdar för flerbostadshus var överlag hyfsat stora med inte för stora eller för små mellanrum mellan husen (Persson & Persson, 1995, s.18). Gränsen mellan gator och byggnader brukade planeras med barriärer vilket skapade ett mer öppet stadsintryck (Persson & Persson, 1995, s. 38). Detta gjordes exempelvis genom att använda låg vegetationen i form av bland annat formklippta häckar som skiljde gården från gatan (ibid.). Gårdarna var enhetliga, vilket gav en helhet till omgivningen (Persson & Persson, 1995, s.18). De sammanhängande gräsmattorna spakade en grön och mjuk yta i rummet vilket generellt gav gårdarna en bred utsikt och knöt ihop gården till en helhet (Persson & Persson, s. 20). Detta samtidigt som det kunde finnas mer privata delar inom gården. Bostadsgårdens gränser var allmänt diffusa och mjuka (Persson & Persson, 1995, s. 20).

Större träd förekom vanligtvis på funktionalismens gårdar. Författarna Bengt Persson och Agneta Persson skriver:

“...träden bestämmer det mesta av gårdarnas rumslighet och ger en halvt genomskiktig avgränsning dom även avskärmar rummet en bit uppåt mot himlen. De stora träden bidrar också till att husen inte känns så dominerande, om än plantorna var små en gång och då inte förmådde skapa så mycket rumslighet på gårdarna.” (Persson & Persson, 1995, s. 18).

Byggnadernas höjd och storlek spelade stor roll gällande den kringliggande miljön med trevånings-lamellhus som standard (Persson & Persson, 1995, s.18). Detta för att förhållandet och skalan mellan byggnad och utomhusmiljö skulle kännas mild, human och behaglig (Persson & Persson, 1995, s.18).

Bild 1: Figur 1: Bostadsområde Hammarbyhöjden 1940 som tydligt visar förhållandet mellan stora träd och byggnader. Källa: Wikimedia commons

4.1.3 Naturkontakt

En stor del av bostadsgårdens gestaltning under denna tid inspirerades av naturen. Natur och växtlighet var en central del gällande funktionalismens bostadsgårdar där bland annat stora träd mellan byggnaderna platsade in (Persson & Persson, 1995, s.18). Detta med tillräckligt avstånd från fasader och utan att skugga dess fönster (Persson & Persson, 1995, s.22.). Vegetationen var utplacerad på ett övertänt och avsiktligt sätt, där obehövligen växter skulle undvikas (Persson & Persson, s, 1995, s.22).

De dominerade växterna bestod huvudsakligen av storväxande träd, buskar och tåliga perenner. Fastän det breda utbud av växter användes ett begränsat sortiment vid gestaltning, detta vilket ledde till att de flesta bostadsgårdar såg relativt homogena och likadana ut (Persson & Persson, 1995, s.22).

Gällande större träd var olika sorter av björk, lönn, bok och gran ofta förekommande på funktionalismens bostadsgårdar medan mindre träd mestadels bestod av prydnadsträd såsom japansk körsbär och tårbjörk (Persson & Persson, 1995, s.68).

4.2 Miljonprogrammet

Under 60-talet genomgick Sverige en massiv bostadsbrist vilket ledde till det så kallade miljonprogrammet - ett program där staten beslutat om att det skulle byggas en miljon nya bostäder på en kort period för att minska den kritiska situationen (Åström, 1993, s.92). För att tillverkningen av bostäder skulle gå så snabb som möjligt utan att kostnaderna blev för höga byggdes likadana byggnader i ett och samma område (ibid.). Detta är den största anledningen till att miljonprogrammen oftast alltid såg enformiga ut (Åström, 1993, s. 93).

När miljonprogrammen började planeras hade man lämnat 1800-talets ideal och tankar bakom sig och istället gick efter funktionalismens idéer och tankemönster (Boverket, 2008). Utemiljö och bostadsgårdar som uppkom under miljonprogrammets era skulle passa in och vara kopplade till byggnadernas utseende (ibid.). Att gestalta i skarpa linjer var centralt och de framförallt stora, raka och strikta byggnaderna skapades med överensstämmande bostadsgårdar (Boverket, 2008). Marken skulle bestå av stora arealer asfalterade ytor och det var viktigt med platser som var skapade för att uppnå olika funktioner (ibid.). Även planteringarna skulle passa in och vara härdiga, likformiga och likartad (Boverket, 2008).

4.2.1 Funktion

Under mitten av 60-talet när miljonprogrammet introducerades var det vanligt att mannen i hushållet var arbetade medan kvinnan skulle stanna hemma med barnen, till följd av detta planerades och gestaltades det överlag stora lekytor på gården (Boverket, 2008). Gårdarna var enkla i utformningen och det placerades ut stora friytor som skulle vara lättskötta (ibid.). Omkringliggande naturen sågs som tillräcklig för att uppfylla fritidsaktiviteter (ibid.).

Ytterligare en viktig punkt under miljonprogrammets era var inkludering och tillgänglighet då alla som kunde tänkas röra sig över eller vistas på gården skulle kunna göra det (Boverket, 2008). Framkomlighet skulle uppnås, ramper skulle finnas tillgängliga vid trappor samt högre kanter och markmaterialet skulle var slätt, detta samtidigt som materialet valdes för att fungera som ledlinjer (Boverket, 2008).

4.2.2 Rymlighet

Ola Reiter, chef över tankesmedjan *Movium*, menar att:

”Gårdarna i miljonprogrammets storskaliga bostadsmiljöer blev på grund av skala, enkelhet och gestaltningsmässig upprepning samt låga anspråk på underhåll och skötsel mindre privata än avsikten.” (Reiter, 2007, s.3).

I och med de stora, relativt tomma ytorna och enformigheten blev gårdarna relativt blåsigas och outnyttjade (Boverket, 2008).

4.2.3 Naturkontakt

Oftast låg byggnader från miljonprogrammet avskilda från annan stadsbygd och var mer omringade av bland annan skogsbruksmark, men även med ett överflöd av tomma ytor och parkeringsytor (Boverket, 2008).

En stor del av miljonprogrammets gårdar hade stora ensidiga och onyanserade planteringsytor och buskage (ibid.). Det kunde hända att vissa gårdar saknade större vegetation som träd helt och hållet eller att de hade en begränsad möjlighet till tillväxt, detta på grund av de begränsade planteringsytorna (Boverket, 2008).

4.3 2010-talet

En vändning från tidigare bostadsgårdar uppstod under 2000-talet där mer vikt och tillsyn lades på bostadsgårdens detaljer (Kling, 2017). En helt nyfunnen generation arkitekter och landskapsarkitekter uppstod som engagerade sig för objekt och gestaltningar med nya tankesätt (Kling, 2017). Detta då bland annat de ekologiska perspektiven introducerats på ett nytt sätt och ekologer samt landskapsarkitekter började dela många liknande tankar och åsikter (Kling, 2017).

4.3.1 Funktion

Under 2010-talet hade majoriteten av de nyproducerade bostadsgårdar för flerbostadshus byggts med mer begränsade ytor gentemot 1900-talets bostadsgårdar (Kling, 2017). Detta vilket ledde till ökade svårigheter att få in en eller flera funktioner på gårdarna (Olsson Lieberg, 2007). ”Gårdarna blir istället till tittskåp, med enda uppgift att vara ett vackert blickfång från fönstret.” (Olsson Lieberg, 2007, s. 7)

Det som inte längre fick plats i lägenheterna som bland annat sophantering fick istället hamna på bostadsgården, vilket vanligtvis tog plats från de andra funktioner så som mötesplatser och lekytor (Kling, 2017).

4.3.2 Rymlighet

2010-talets bostadsgårdar hade överlag relativt ont om stora ytor i och med att kvarter och bostadsområden blev allt mer ihoptryckta (Kling, 2017). Att bygga urbana områden blev ett utgångsläge när det kom till gestaltning och planering, detta vilket gällde både inuti samt utanför stadskärnan (Kling, 2017).

Med de nya ekologiska tankesätt som uppkom under 2000-talet blev förtätning som en miljöstrategi (Kristensson, 2007). Det ansågs att bebyggelse på mindre ytor skulle leda till minskad bilanvändning och energiförbrukning, detta samtidigt som det togs vara på värdefulla jordbruksmarker (ibid.).

Eftersom städer och bostadsgårdar blev mer ihopklämda ledde det dock till att fler funktioner och aktiviteter på gårdarna oftast inte kunde rymmas samtidigt (Olsson Lieberg, 2007). Att förskolegårdar i vissa fall skulle rymmas på bostadsytorna ledde till att de redan trånga gårdarna blev mindre rymliga och användbara för de boende (Kling, 2017).

4.3.3 Naturkontakt

Nya möjligheter inom stads- och gårdsutvecklingen uppstod under denna tid när de ekologiska perspektiven blev mer centrala (Kling, 2017). Under en längre tid stod landskapsarkitekter och ekologer inte på samma sida vilket skapade konflikter gällande natur i stadsrum (ibid.). Under 2010-talet började det blir mer normalt och accepterat för landskapsarkitekter att använda sig av de ekologiska sammanhangen, så som ekosystemtjänster, i utformning av gårdar samt övriga utemiljöer (Kling, 2017).

Inramningen av byggnader hindrade naturen att ta sig igenom, men i många gårdsprojekt lades det stort fokus på övrig vegetation då grönska ansågs ge bostaden ett högt värde (Kling, 2017).

4.4 Platsbesök

Denna del av resultatet kommer huvudsakligen presenteras i form av bilder från de olika platsbesöken. Bilderna stöds med både förklarande text och bildtexter.

4.4.1 Miljonprogrammet

Miljonprogrammets platsbesök gjordes i Tensta, nordväst om Stockholm. Funktionerna under platsbesöket syntes tydligt utöver den valda gården. Flertal sittplatser, bord, grillplats, cykelställ och lektytor var utplacerade över bostadsgården.

Bild 2: Mötesplats/Grillplats för de boende med både sittplatser och bänkar. Till höger om bilden visas även en relativt stor cykelparkering.
Bild: Maria Dahoud

Bild 3: Foto på den största delen av bostadsgården. Trots många funktioner utplacerade ses gården ändå som rymlig. På bilden syns även de lättskötta friytorna.
Bild: Maria Dahoud

*Bild 4, 5: Bilder över bostadsgårdens lekytor som visar en stor variation av olika lekredskap. På bilden framstår det tillgängliga markmaterial som oftast användes samt den enkla planteringsytan. Fåtal träd var även utplacerade över gården.
Bilder: Maria Dahoud*

4.4.2 2010-talet

Platsbesöket för 2010-talets bostadsgård gjordes i Sollentuna, norr om Stockholm. Bostadsgården kunde uppfattas som relativt rymlig gentemot övriga gårdar från denna tid med en yta i princip lika stor som miljonprogrammets besökta bostadsgård. Efter att ha besökt bostadsgården noterades trots den luftiga ytan, fortfarande bristen på funktioner och aktivitetsplatser. Fåtal funktioner fanns utplacerade, men inom ytterst begränsade ytor.

Figur 6, 7, 8: Bilder på en relativt rymlig bostadsgård från 2010-talet, Sollentuna. Gården domineras av gräsmatta samt planteringar och gångvägar mellan de olika ingångar, med ett tomt uterum i mitten. Ytan är inringad av omkringliggande lägenheter. Bilder: Maria Dahoud

Bild 9, 10: De huvudsakliga funktionerna utplacerade på bostadsgården. Bild 10 visar en lektyta på cirka fem kvadratmeter utplacerad i avgränsning till en bostadsaltan, detta varken med bord eller bänkar i anslutning.

Bilder: Maria Dahoud

4.5 Jämförelse

Med tiden har nya tankesätt och värderingar trätt fram vilket naturligt introducerat förändringar inom stadsplanering- och gestaltning. Det finns mycket inom gestaltning som har ändrats, men även mycket som bevarats från seklets tidigare planeringsideal. Vissa aspekter under de olika tiderna har behållit samma visioner men till exempel haft olika utföranden. Detta arbete visar både skillnader och likheter mellan flerbostadshus bostadsgårdar under funktionalismen, miljonprogrammet och 2010-talet. De tre aspekter som valts att undersökas både styr och formar jämförelsen. Anledningar till att varför nyare bostadsgårdar har ändrats eller behållit vissa av dessa aspekter från tidigare epoker är kommer även tas upp.

Precis som bakgrundens rubriker kommer resultatet presenteras under rubrikerna funktion, rymlighet och naturkontakt.

4.5.1 Funktion

Utifrån undersökningen som innefattade både litteraturstudier samt platsbesök kan man se att funktionerna inom 2010-talets bostadsgårdar blivit mindre centrala sedan funktionalismens era och det istället fokuseras mer på bland annat estetik (Kling, 2017). Estetiken prioriterades högt under 2010-talet med stor anledning till att bostäderna skulle ses som lockbete och säljobjekt (Kling, 2017). Detta till skillnad från miljonprogrammet där estetik inte alls låg som fokuspunkt. Samhället under miljonprogrammet existerade under andra förhållanden och huvudfokus låg på att minska bostadsbristen (Åström, 1993, s. 92). Under miljonprogrammet lades det inte mycket tid på att gestalta bostadsgårdarna utan det viktiga var att bostäder skulle producerats snabbt, detta med anläggning av standardelement på de flesta gårdar (Boverket, 2008).

Ett tydligt exempel på en aspekt med samma visioner och olika utföranden gällde tidernas olika lektytor. Människans koppling och intresse till lek är en faktor som med tiden inte har ändrats, detta vilket märks av då lek i bostadsgårdarna har varit en ständig beståndsdel under de olika tiderna (Kristensson, 2007).

Funktionalismen var funktionernas era där planerare ville få in många användningsområden på gårdarna med både ljus och öppenhet som viktiga faktorer (Kling, 2017).

Under funktionalismen och miljonprogrammet var lekaspekten generellt mycket bredare. Större ytor dedikerades för barnen och naturen användes oftast som en komponent inom lek (Boverket, 2008).

Det fanns definitivt en koppling mellan minskande bostadsytor och minskande lektytor gällande 2010-talets gårdar som kan varit en bidragande faktor till förändringen från de tidigare tidsepoker (Kristensson 2005). En annan anledning kan berott på ändrade levnadssätt. Både miljonprogrammets och 2010-talets gårdar som besöktes under platsbesöken var i princip lika stora till ytan, men trots det fanns stora skillnader gällande de olika funktionerna, specifikt lekplatserna, där den nyare gården hade en mycket mindre lektyta.

Under 60- och 70-talet brukade kvinnan stanna hemma med barnen under dagarna vilket innebar stor användning av gården (Boverket, 2008). Med tiden blev det allt vanligare att både föräldrar arbetade medan barnen stannade på dagis, vilket begränsar tiden hemma på gården. - Så fastän lek har varit en ständigt viktig faktor under det senaste seklet, är lektytan på bostadsgården allmänt inte lika central i vardagslivet som den tidigare varit (Boverket, 2008).

Användning av pisk- och vädringsplatser är ytterligare exempel på användningssätt som utgått från samma grundidé men som utförts på olika sätt i och med samhällets utveckling. Gamla metoder uteslöts då nyare metoder som tvättstugor istället börjades användas. På sidan *En lagom dos grönt* skrivs det dock att många under 2010-talet började återvända till vädringsmetoden på balkonger och gårdar igen (Enlagomdosgront, 2010). Detta dels på grund av det ekologiska tänket som uppstod under denna tid, men dels då många ansåg att tvätt kunde slita på kläderna (Enlagomdosgront, 2010).

” Ett enkelt sätt att tvätta miljövänligt utan att ge avkall på stilen är därför att först kolla behovet – behöver plagget verkligen tvättas eller räcker det kanske med att hänga ut det på balkongen för vädring?... Dessutom sliter du mindre på kläderna, ju mindre du tvättar dem.” (Enlagomdosgront, 2010).

4.5.2 Rymlighet

Ett ämne som återkommer i litteraturen kring 2010-talets bostadsgårdar är dess ytor och storlekar, mer specifikt hur de blivit mindre parallellt med förtätning (Kristensson, 2007). Både funktionalismens och miljonprogrammets bostadsgårdar var överlag relativt rymliga till skillnad från det efterföljande 2010-talet, men med ett växande samhälle och urbanisering som påverkat landet och framförallt huvudstaden blev förtätning en lösning, vilket gav en effekt på bostäder och bostadsgårdar.

Landskapsarkitekten Martin Kling (2017) skriver att ‘‘Flera av efterkrigstidens gårdar var uppåt 50–60 kvm per boende. Idag finns det nybyggda exempel där bostadsgårdens yta är ca 2 kvm per boende, vilket man kan undra ifall det är tillräckligt stort för lek och vistelse’’. (Kling, 2017)

Så som det presenterats tidigare i resultatet under platsbesöken och tidigare jämförelse innebär dock inte alltid en större yta nödvändigtvis fler funktioner.

4.5.3 Naturkontakt

Naturkontakt är den aspekt som har varit minst konstant gentemot de två andra aspekter. Inslag av grönska har alltid varit relevant och önskad men de olika tiders syn på natur- och växtval inom gestaltning ändras från tid till tid.

Under funktionalismen inkorporerades naturliga element i bostadsgårdens utformning (Kling, 2017). Som Martin Kling tar upp i hans essä var det stort fokus på att naturen skulle synas igenom gestaltningen: ”Framförallt ska området förbli den vackra naturpark det är” (Kling, 2017)

I och med att bostadsgårdarna under 2010-talet var tätt omringade av byggnaderna var det svårt för natur att synas från andra sidan bostäderna, detta vilket syntes tydligt under platsbesöket. För att få in grönska på gården planerades istället vegetation in i form av planteringar och mindre träd, vilket var vanligt för alla tidsepoker, vare sig det redan fanns omgivande natur eller inte (ibid.).

5. Diskussion

5.1 Resultatdiskussion

Under arbetets gång har jag insett att bostadsgårdars utformning utgår från mer än en, två eller tre aspekter, detta vilket inte var en självklarhet för mig tidigare. Jag insåg även att många aspekter oftast går hand i hand med varandra, i detta fall märktes det speciellt tydligt när undersökningar om rymlighet och funktioner skulle göras.

Som tidigare nämnt i resultatet finns det mycket inom de tre aspekter som utgått från samma grundidéer men som utförts på olika sätt i och med samhällets utveckling.

Vid forskning om 2010-talets gårdar kopplade författaren oftast funktioner till förtätning upprepande gånger, vilket lät som en självklar parallell under litteraturstudien. Under platsbesöket noterades det dock tydligt att flera faktorer kan ha lett till att funktioner inte längre prioriteras i samma utsträckning som under tidigare tidsepoker. Detta då både miljonprogrammets och 2010-talets bostadsgårdar i princip var lika stora till ytan, men hade stora skillnader. Under platsbesöken syntes människans utveckling och tankesätt som en större faktor till minskande funktionsytor än vad rymligheten gjorde. I och med att nya perspektiv uppmärksammades och stärktes under platsbesöken bekräftar det att valet att använda fler metoder expanderade mitt resultat.

Vad innebär dock dessa minskande bostadsgårdar, lektytor och aktiviteter för oss människor?

Fastän det fortfarande finns ytor för lek undrar jag om förskoleaktivitet är tillräckligt för barns utveckling eller om de behöver en plats att utveckla deras fysiska och sociala upplevelser på hemmagården också. Eftersom lek överlag alltid har varit en fokuspunkt i bostadsgårdar, kan man även undra om lekfunktionen kommer prioriteras högre i framtiden, så som det gjorts inom de tidigare planeringsidealen.

Vid undersökningen av arbetet syntes ett tydligt mönster på hur historien kan vara på väg att upprepa sig själv. Under funktionalismen reagerade samhället på den trånga stenstaden genom att helt ändra planeringstil och istället bygga öppet, ljust och stort. Som jag tidigare nämnt kan man notera att stadsplanering långsamt har återvänt till det tidiga 1900-talets trånga och ljusfattiga ytor. Man kan undra om det blir en motreaktion på dagens planering såsom för det blev för 100 år sedan, detta gällande både rymlighet, funktioner men även naturkontakt.

5.2 Metoddiskussion

Metoderna jag valt att utgå ifrån visar en generell bild av det senaste seklets bostadsgårdar med fokus på funktionalismens, miljonprogrammets och 2010-talets.

Det har varit nödvändigt göra avgränsningar geografiskt och tematiskt för att förhålla mig till arbetets tidsram. Dessa avgränsningar påverkar dock resultatet och dess fulla potential. Likheter och skillnader mellan de olika ideal kan mycket möjligt ses tydligare eller mindre tydligt i och med arbetets val av tidsepoker. Det har även varit svårt att veta var avgränsningarna skulle gå då det finns fler aspekter som är viktiga inom jämförelsen.

Samtliga val som gjorts under avgränsningar har indirekt riktat mitt arbete och fokus. Ifall jag gjort valet att använda mig av andra hustyper såsom radhus eller villaområden hade resultatet med högsta sannolikhet inte blivit detsamma då lägenheter och hus oftast inte ses, planeras eller används på samma sätt.

I och med min analysram blir valet av aspekter ytterligare en självklar faktor som format och riktat mitt arbete och resultat. Då jag valde att framförallt utgå från Eva Kristenssons *fyra viktiga roller inom bostadsgårdar* blev arbetet baserat på det underlaget.

Trots olika avgränsningar och riktningar som arbetet hållits till har detta dock varit ett givande sätt att komma fram till ett resultat på kort tid. Aspekterna som valdes är tillräckligt breda för att visa en generell uppfattning om hur gårdarna och samhället har ändrats och vad anledningarna har varit.

6. Slutsats

Fastän bostadsgårdarna utvecklas och ändras med tiden är bostadsgårdens betydelse och innebörd överlag densamma. Precis som samhället har rört sig framåt genom hela människans existens, och precis som bostadsgårdar har utvecklats sedan dess början, kommer det fortsätta att utvecklas. Många saker är de samma, men många saker har även moderniserats. Nya ideal, uppfinningar och behov kommer att stå i centrum vilket påverkar samhällets utformning. Människor är överlag mer upptagna av bland annat teknologin nu än tidigare, vilket gör att till exempel bostadsgårdar inte uppskattas eller uppmärksammas lika mycket som förut.

Vi människor ändrar inte bara åsikter och preferenser, utan vi även utvecklas och lär oss nya saker varje dag som påverkar utformningen av samhället. Så som vissa saker förändras, finns det andra saker och preferenser som behålls.

När det planeras städer och gårdar är den stora utmaningen att det håller i både teori och praktik. Stort fokus bör också ligga på att planera långsiktigt, att få stadsplanering att hålla i framtiden.

Seklets tidigare planeringsideal- och teorier kan ses som tester och analysunderlag för kommande projekt i samhället. Med de underlagen kan man bland annat fråga sig: Finns det något människor alltid har prefererat? Vad var det som fungerade i teorin men inte höll i praktiken?

Genom att jämföra och undersöka orsaker till gårdsförändringar kan alltså planerare granska och utvärdera konsekvenser av tidigare planeringsideal. Detta för att i framtiden kunna arbeta med det i praktiken.

7. Referenser

- Boverket. (2008). *Gårdsutveckling i miljonprogramsområden*. Tillgängligt: https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2008/gardsutveckling_i_miljonprogramsomraden.pdf [2020-02-20]
- Boverket. (2019) *Utformning av bostadsgårdar*. Tillgängligt: <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/brottsforebyggande-och-trygghetsskapande-atgarder/metoder/fysiska-atgarder/bostadsgardar/> [2020-02-20]
- Eizenberg, E. (2019). Large-Scale Urban Developments and the Future of Cities: Possible Checks and Balances. Cogitatio Press, 01 november. DOI: 10.17645/up.v4i4.264
- Enlagomdosgront. (2010) *Vädra kläder och torka tvätten inomhus*. Tillgängligt: <http://www.enlagomdosgront.se/2010/06/01/vadra-klader-och-torka-tvatten-utomhus/> [2020-03-15]
- Eriksson, E. (2008). Perspektivförskjutningar i svensk arkitekturhistorisk forskning 1970-2000. *Journal of Art History*, vol. 77, s. 22. DOI: 10.1080/00233600802065496
- Fahrenkamp-Uppenbrink, J., Malakoff, D., Wible, B., Wigginton, N. (2016). Cities are the Future. *Science*, vol. 352(6288), s. 904. DOI: 10.1126/science.352.6288.904
- Fleming, A., Howden, S.M. (2016). Ambiguity: A new way of thinking about responses to climate change. *Science of the Total Environment*, vol. 571, s. 1271. DOI: 10.1016/j.scitotenv.2016.07.162
- Hall, T. (2008). Arkitekturhistorisk forskning - igår, idag, imorgon. *Journal of Art History*, vol. 77, s. 1. DOI: 10.1080/00233600802088704
- Kling, M. (2017). [Elektronisk] Bostadsgårdens uppgång och fall. *Arkitektur*, onummerad publikation. Tillgängligt: <https://arkitektur.se/kritik/essa/bostadsgardens-uppgang-och-fall/> [2020-03-12]
- Kristensson, E. (2005). Rymlighetens betydelse för bostadsgårdar. *Gröna fakta*, april.
- Kristensson, E. (2007) *Bostadsgården - vardagsrum, lekplats, mötesplats och utsikt*. Stockholm: Formas
- Nationalencyklopedin (u.å a) *Bostad*. Tillgängligt: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/bostad> [2020-03-14]
- Nationalencyklopedin (u.å b) *Gård*. Tillgängligt: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/g%C3%A5rd> [2020-03-14]
- Nationalencyklopedin (u.å c) *Stadsplanering*. Tillgängligt: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/stadsplanering> [2020-03-14]
- Nationalencyklopedin (u.å d) *Stil*. Tillgängligt: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/1%C3%A5ng/stil> [2020-03-14]
- Olsson Lieberg, T. (2007). [Elektronisk] Vad ska vi ha bostadsgården till?

- Movium Bulletinen*, nr. 2, ss. 5-7. Tillgänglig:
http://www2.movium.slu.se/publikationer/pdf/Bulletin_0706.pdf
[2020-03-12]
- Persson, A., Persson, B. (1995). *Svenska bostadsgårdar 1930-59*.
Stockholm: Byggnadsrådet.
- Reiter, O. (2007). [Elektronisk] Bostadsgården- ett privat eller offentligt rum? *Movium Bulletinen*, nr. 2, ss. 2-3. Tillgänglig:
http://www2.movium.slu.se/publikationer/pdf/Bulletin_0706.pdf [2020-03-12]
- Stockholm stad (2018) Översiktsplan för Stockholm stad. Tillgängligt:
https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/oversiktsplan-ny_light/ny-oversiktsplan-2018-02-19_2.pdf [2020-03-09]
- Åström, K. (1993). *Stadsplanering i Sverige*. Stockholm: Byggnadsförlaget.

7.1 Bildreferenser

Bild 1: Tallspinnaren (Wikimedia commons, 1940)

Bild 2–5: Maria Dahoud (2020)

Bild 6–10: Maria Dahoud (2020)